

Коробка Л.М. Зміни ставлення до освіти в умовах війни як ефекти взаємодії спільнотних ідентичностей «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал. 2025. № 2 (48). С. 1497-1509. (Index Copernicus). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48))
[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)-1497-1509](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-1497-1509)

УДК 316.62:159.9

Коробка Лариса Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, вул. Андріївська, 15, м. Київ, 04070, тел.: (063) 4000777, e-mail: larisakorobka@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9306-0624>

ЗМІНИ СТАВЛЕННЯ ДО ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЕФЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СПІЛЬНОТНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Анотація. У статті представлено результати дослідження особливостей прояву та взаємодії спільнотних ідентичностей в умовах російсько-української війни. Зазначено, що проблема ідентичності та змін, які відбуваються з ідентичностями українців в умовах війни, постає одним із головних дискурсів і в повсякденному житті, і в психологічній науці. В соціально-психологічному контексті, коли йдеться про зміни, які відбуваються з ідентичностями, акцентовано увагу на тому, що ідентичності як процес, умова буття чи становлення оновлюються, утверджуються або видозмінюються як на рівні індивіда, так і на колективному рівні. Колективні ідентичності знаходяться в процесі узгодження, утвердження або зміни завдяки індивідам, які ідентифікують себе з означеною групою, спільнотою та діють від її імені, і поняття колективної ідентичності ми використовуємо для позначення ідентичності спільноти.

Представлено результати аналізу зміни ставлення до освіти представників педагогічної спільноти в умовах широкомасштабної російської воєнної агресії та під її впливом. Визначено особливості та *ефекти взаємодії* спільнотних ідентичностей у сфері освіти в умовах війни. Показано, що зростання усвідомлення значущості освіти є *ефектом* взаємодії високого рівня професійної, територіальної, східнослов'янської ідентичностей та низького рівня радянської ідентичності; усвідомлення ролі закладів освіти в згуртуванні громад в умовах війни та спонукання здобувати нові знання є *ефектом* взаємодії високого рівня професійної, територіальної, східнослов'янської ідентичностей та низького рівня радянської ідентичності; усвідомлення важливості життєвого досіду, здобутого під час війни та його використання в професійній діяльності є *ефектом* взаємодії високого рівня професійної та територіальної ідентичності; зростання усвідомлення значущості освіти та важливості життєвого досіду, здобутого під час війни і здатності його використання в професійній діяльності є *ефектом* взаємодії високого рівня громадянської та європейської ідентичностей.

Ключові слова: спільнотні ідентичності, взаємодія ідентичностей, педагогічна спільнота, освіта, російсько-українська війна

Korobka Larysa Mykolayivna, PhD in Psychology, Associate Professor, senior research associate, Chief Researcher, Department of Mass and Community Psychology Institute for Social and Political Psychology the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, St. Andriivska, 15, Kyiv, 04070, тel.: (063) 4000777, e-mail: larisakorobka@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9306-0624>

CHANGES IN ATTITUDES TOWARDS EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR AS THE EFFECTS OF THE INTERACTION OF COMMUNITY IDENTITIES

Abstract. The article presents the results of the study of the peculiarities of the manifestation and interaction of community identities in the conditions of the Russian-Ukrainian war. It is noted that the problem of identity, the changes that occur with the identities of Ukrainians in the conditions of war, appears as one of the main discourses both in everyday life and in psychological science. In the socio-psychological context, when it comes to changes that occur with identities, attention is focused on the fact that identities as a process, a condition of being or becoming, are updated, confirmed or modified both at the individual and collective level. Collective identities are in the process of being agreed upon, affirmed, or changed by individuals who identify with a defined group, community, and act on its behalf. The concept of collective identity is used by us to denote the identity of the community.

The results of the analysis of the change in the attitude towards education of representatives of the pedagogical community in the conditions of large-scale Russian military aggression and under its influence are presented. The peculiarities and effects of the interaction of community identities in the field of education in the conditions of war are determined. It is shown that the growing awareness of the importance of education is the effect of the interaction of a high level of professional, territorial, East Slavic identities and a low level of Soviet identity; awareness of the role of educational institutions in uniting communities in war conditions and the urge to acquire new knowledge is the effect of the interaction of a high level of professional, territorial, East Slavic identities and a low level of Soviet identity; awareness of the importance of the life experience gained during the war and its use in professional activity is the effect of the interaction of a high level of professional and territorial identity; growing awareness of the importance of education and the importance of the life experience gained during the war and the ability to use it in professional activities is the effect of the interaction of a high level of civic and European identities.

Key words: communal identities, interaction of identities, pedagogical community, education, Russian-Ukrainian war

Постановка проблеми. Ідентичність та різноманітні кризи ідентичності відіграють центральну роль у сучасному суспільстві і особливого значення проблема ідентичності набуває тоді, коли виникають граничні загрози самій ідентичності. Такою загрозою, найпотужнішою за травмівним впливом і наслідками для людей, є війна. Метою війни, розв'язаної РФ проти України є руйнування української ідентичності – це війна цінностей та ідентичностей. Ця

війна поставила нас перед новими викликами, що впливають на процеси трансформації як індивідуальної, так і колективної ідентичностей та спонукають до аналізу змін, які відбуваються зі спільнотними ідентичностями, особливостей їхньої взаємодії та ефектів цієї взаємодії в умовах війни, розв'язаної рф проти України в різних сферах життєдіяльності, й у сфері освіти зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему ідентичності визначено як один із головних дискурсів і в повсякденному житті, і в наукових дослідженнях – філософських, соціологічних (Є. Бистрицький [1]; О. Рафальський & Я. Калакура [2]; Z. Bauman [3]; E. Vaara & J. Tienari [4]; A. Sterbling [5]; F. Fukuyama [6] та ін.; в соціально-психологічних – О. Кухарук [7]; І. Петровська [8]; M. Lewicka & B. Iwańczak [9]; J. Stets & P. Burke [10] та ін., в яких ставиться низка актуальних питань про сутність ідентичності та межі її зміни; про вплив різноманітних чинників на становлення та конструювання різних видів ідентичностей – національної, громадянської, етномовної, регіональної, місцевої, професійної та інших.

В соціально-психологічному контексті, коли йдеться про зміни, які відбуваються з ідентичностями, ми акцентуємо увагу на тому, що ідентичності як процес, умова буття чи становлення, оновлюються, утверджуються або видозмінюються як на рівні індивіда, так і на колективному рівні.

Колективні ідентичності знаходяться в процесі узгодження, утвердження або зміни завдяки індивідам, які ідентифікують себе з означеною групою, спільнотою та діють від її імені. В контексті нашого дослідження поняття колективної ідентичності використовується нами для позначення ідентичності спільноти. Відповідно спільнотну ідентичність ми визначаємо як багаторівневий системний конструкт, що формується внаслідок осмислення особою своєї належності до певної спільноти та суб'єктивного ставлення до цієї належності на основі стійкого емоційного зв'язку, а також включення у свій внутрішній світ і сприйняття як власних, спільних норм і цінностей [11]. Особа має стільки ідентичностей, скільки спільнот до яких вона реально або номінально належить та, які різняться за суб'єктивною важливістю.

Мета статті. Виявлення особливостей прояву спільнотних ідентичностей та зміни ставлення до освіти як ефектів взаємодії спільнотних ідентичностей в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Організація дослідження. З метою виявлення того, як змінилися настрої і погляди громадян після початку широкомасштабної російської воєнної агресії, у травні-червні 2023 року нами було проведено емпіричне дослідження особливостей прояву та взаємодії спільнотних ідентичностей з метою виявлення ефектів такої взаємодії у сфері освіти в умовах війни.

В опитуванні брали участь 1294 особи – представники педагогічної спільноти з різних областей України (Сумської, Рівненської, Запорізької та Дніпропетровської). Серед респондентів 90,5 % жінки, 9,5 % – чоловіки, з них 120 осіб (9,3%) віком від 18 до 29 років; 518 осіб (40%) – від 30 до 44 років; 582 особи (45%) – від 45 до 59 років та 74 особи (5,7%) віком старше 60 років.

Опитування було проведено за допомогою анкети, підготовленої з використанням google-інструментів. Анкета включала зокрема низку питань, спрямованих на визначення: наявності та ступеня ідентифікації за різними параметрами; ставлення респондентів до різних аспектів, елементів спільнотних ідентичностей; ставлення до освіти та її поведінки у сфері освіти, активація яких зумовлена війною.

Для дослідження наявності і ступеня ідентифікації до загального переліку ідентифікаційних координат було включено – локальну (місцеву), регіональну, територіальну, національну, східнослов'янську, громадянську, радянську, Європейську, професійну та релігійну спільнотні ідентичності як більш проявлені в українському суспільстві. Результати дослідження наявності і ступеня ідентифікації за відповідями (за 5-бальною шкалою – від зовсім не важливо до вкрай важливо) на питання анкети «*Наскільки важливо для Вас відчувати себе..*» засвідчили, що для респондентів найважливіше відчувати себе українцем (96,6%; М=4,8) та громадянином України (96,6%; М=4,8), а також досить важливими є професійна (86,3%; М=4,3), регіональна (81,7%; М=4,0), місцева (77,5%; М=3,9), територіальна (76,8%; М=4,0) та європейська (76,4%; М=4,0) ідентичності. Для дещо більшої половини опитаних важливо відчувати себе представниками релігійної (56,8%; М=3,4), для близько двох третин опитаних – представником східнослов'янської спільноти (65,7%; М=3,7). Найнижчі показники зафіксовано за ідентифікацією із громадянином колишнього Радянського Союзу (3,5%; М=1,4).

Відповідаючи на запитання щодо зміни ставлення до різних елементів спільнотних ідентичностей під впливом війни (за 5-бальною шкалою – від значно погіршилося до значно покращилося), освітяни зазначили, що їх *ставлення покращилося* до Збройних сил України (96,6%; М=4,8), української мови (96,2%; М=4,8), незалежності України (94,3%; М=4,8), прапора України (94,1%; М=4,8), Гімну України (91,8%; М=4,7), Євросоюзу (69,2%; М=4,0), державної (68,3%; М=4,0) та місцевої (41,7%; М=4,0) влади, до НАТО (62,7%; М=3,9) і освіти (52,9%; М=3,6). Натомість *ставлення значно погіршилося* до російської держави (96,9%; М=1,1) та російської мови (92,2%; М=1,3).

Таким чином отримані результати засвідчують, що спільнотні ідентичності – національна, громадянська європейська та інші, зазнають змін та перебувають в розвитку, що зумовлюється дією найбільш значущого на сьогодні чинника – наявністю небезпеки для існування держави та ідентичності українців внаслідок розв'язаної росією війни та боротьби українців за збереження своєї ідентичності. З початку повномасштабної агресії РФ проти України, попри її травмівний вплив, відбувається укріплення національної та громадянської ідентичностей, усвідомлення значення української мови та зміна самого значення належності до української нації, що виявляється у посиленні відчуження від радянської ідентичності, російської мови та від росії, як країни агресора.

Також для подальшого аналізу отриманих даних щодо наявності і ступеня ідентифікації за визначеними параметрами і за показниками ідентифікації за ставленням респондентів до різних аспектів спільнотних ідентичностей було

проведено факторний аналіз та відповідно побудовано факторні моделі із врахуванням таких статистичних характеристик як КМО (міра адекватності вибірки Кайзера–Мейера–Олкіна) та критерія сферичності Бартлета, які дозволяють оцінити якість моделі, побудованої методом головних компонент. Також для моделей було задано обертання Varimax як такого, що дозволяє підвищити контрастність даних.

В межах питань, що стосуються співвіднесення себе з тією чи тією спільнотою за *першим факторним аналізом* (1) побудовано три-факторну модель, що описує 65,09% сумарної дисперсії (коефіцієнт Кайзера–Мейєра–Олкіна = ,825; Бартлета = ,000). До *першого фактору* увійшли п'ять видів спільнотних ідентичностей – етнічна (українська), громадянська, європейська, професійна, східнослов'янська; до *другого* – регіональна, територіальна, локальна (місцева), професійна; до *третього* – східнослов'янська, радянська і релігійна.

Перший фактор (1.1) «українсько-проєвропейська ідентичність» – уніполярний. Найбільше навантаження за ним мають показники важливості *відчувати себе українцем* (0,84) та громадянином України (0,83); дещо менше, однак досить високе навантаження мають змінні за такими шкалами як *відчуття себе європейцем* (0,66) та *представником професійної спільноти* (0,61), які характеризують представників педагогічної спільноти як осіб із *українською проєвропейською та професійною ідентичністю*, водночас найнижче навантаження у цьому факторі має східнослов'янська ідентичність (0,48), належність до якої зазначається представниками педагогічної спільноти

Узагальнення ознак окремих змінних, що ввійшли до *другого фактору (2.1) «територіально-локальна ідентичність»*, показує, що він також є уніполярний. Найбільше навантаження за ним мають показники важливості *відчувати себе мешканцем свого регіону* (0,88); *мешканцем свого села, міста* (0,86), *мешканцем своєї ОТГ* (0,85) та *представником професійної спільноти* (0,31), які характеризують представників педагогічної спільноти як осіб із вираженою *територіально-локальною ідентичністю*. Виокремлена група змінних, які вказують на те, що місце, яке дає людині почуття неперервності, дозволяє відрізнити себе від інших, є джерелом позитивної самооцінки, дає почуття самоефективності, можливості контролю над довкіллям та професійної реалізації, є частиною ідентичності досліджуваних.

Третій фактор (3.1) також є уніполярний і найбільше навантаження за ним мають показники важливості *відчувати себе громадянином колишнього радянського союзу* (0,82), а також *представником релігійної* (0,53) та *східнослов'янської спільноти* (0,43), які характеризують частину досліджуваних педагогічних працівників, як осіб із вираженою *консервативно-прорадянською ідентичністю*.

Отже факторна структура спільнотних ідентифікацій досліджуваних за першим факторним аналізом (1) містить такі складові – *«українсько-проєвропейська ідентичність»* (фактор 1.1); *«територіально-локальна ідентичність»* (фактор 2.1); *«консервативно- прорадянська ідентичність»* (фактор 3.1).

Процедура *другого факторного аналізу* (2) стосувалася аналізу первинних факторів (компонентів) у структурі ставлення до різних аспектів, елементів спільнотних ідентичностей. В результаті побудовано чотирифакторну модель, що описує 74,77% сумарної дисперсії (коефіцієнт Кайзера-Майєра-Олкіна = ,797; Бартлєта = ,000).

До *першого фактору* увійшли такі 5 аспектів спільнотних ідентичностей – це ставлення до Державного гімну України, до Державного прапора України, до Незалежності України та ставлення до Збройних сил України.

Отже *перший фактор* (1.2) – «*національна ідентичність*» є уніполярним. Найбільше навантаження за ним мають змінні за такими шкалами зміни ставлення за останній рік – ставлення до Державного прапора України (0,91), Державного гімну України (0,88), Незалежності України (0,86) України та до української мови (0,83), як до елементів змісту національної ідентичності, що свідчить про зв'язок між посиленням помітності та змісту національної і громадянської ідентичностей у представників педагогічної спільноти.

До *другого фактору* увійшли такі 2 аспекти спільнотних ідентичностей як ставлення до Євросоюзу (0,92) і ставлення до НАТО (0,93) – «*євроатлантична ідентичність*» (фактор 2.2). Узагальнивши ознаки змінних, що увійшли до другого фактору (2.2), можна говорити про увиразнення у представників педагогічної спільноти внаслідок війни проєвропейської – *євроатлантичної ідентичності*.

До *третього фактору* увійшли такі 3 аспекти спільнотних ідентичностей, як ставлення до місцевої влади (0,85), освіти (0,83) та до державної влади (0,59), – «*територіально-професійна ідентичність*» (фактор 3.2). Цей фактор також є уніполярний і найбільше навантаження за ним мають змінні за шкалами, які характеризують позитивну зміну ставлення до органів місцевої і державної влади та до освіти.

До *четвертого фактору* (фактор 4.2) увійшли такі 2 аспекти спільнотних ідентичностей, як ставлення до російської мови (0,89) та російської держави (0,99), які свідчать все ж про наявність *консервативно-прорадянської ідентичності* у деяких представників педагогічної спільноти незважаючи на повномасштабну російську агресію.

Для з'ясування відмінностей за ступенем прояву факторів, отриманих в результаті факторного аналізу шляхом їхнього порівняння між незалежними вибірками – представниками освітянської спільноти з різних регіонів України – східного (Запорізька та Дніпропетровська області), північного (Сумська область), які знаходяться в зоні підвищених воєнних загроз з боку рф, населенні пункти яких піддаються активним ракетним обстрілам, а також західного (Рівненська область), ситуація в якій є менш загрозливою щодо обстрілів, було застосовано критерій Манна-Уїтні.

Отже за результатами порівняльного аналізу було зафіксовано статистично значущі відмінності між респондентами із західного та східного регіонів за фактором 3.1. – *консервативно-прорадянська ідентичність*, яка виявилася більш вираженою у респондентів із західного регіону (Рівненська область) порівняно із освітянами із північного та східного регіонів ($p \leq 0,0001$).

Водночас порівняно з респондентами з *північного регіону*, в освітян із *західного регіону* більш виражений прояв виявлено за фактором 1.2. – «*національна ідентичність*» ($p \leq 0,0001$), за яким найбільше навантаження щодо зміни ставлення в умовах війни мають змінні за такими шкалами, як ставлення до Державного прапора та гімну України, Незалежності України та ставлення до української мови, як до елементів змісту національної ідентичності, що свідчить про зв'язок між посиленням помітності та змісту національної і громадянської ідентичностей у цих представників педагогічної спільноти.

Значущі відмінності було зафіксовано між респондентами з *північного та східного регіонів* за фактором 2.2. – «*євроатлантична ідентичність*», яка набула більш вираженого значення в освітян із *північного регіону* порівняно із респондентами зі *східного регіону* ($p \leq 0,0001$).

Узагальнюючи результати опитування респондентів щодо наявності та ступеня ідентифікації за різними параметрами; їх ставлення до різних аспектів, елементів спільнотних ідентичностей можемо зробити висновок про те, що загалом для представників педагогічної спільноти найважливіше відчувати себе українцем та громадянином України, за цими ідентичностями зафіксовано найвищі бали; також досить важливими є професійна, регіональна та європейська ідентичності. Ідентифікація себе з представниками східнослов'янської та релігійної спільноти знаходиться в середньому діапазоні, тоді як найнижчі показники зафіксовано за ідентифікацією із громадянином колишнього Радянського Союзу.

Ставлення представників педагогічної спільноти із різних регіонів України внаслідок війни значно покращилося до Збройних сил України, до української мови, до Незалежності України, до Прапора та Державного гімну України, що вказує на усвідомлення значення національної та громадянської належності. Відповідно такі установки респондентів забезпечують концептуальний зв'язок між помітністю та змістом цих ідентичностей. Водночас внаслідок повномасштабної російської агресії значно погіршилося ставлення до російської держави та до російської мови, що є свідченням відходу від радянської (совєтської) ідентичності.

Спостерігається також покращення ставлення до Євросоюзу та НАТО, як свідчення усвідомлення представниками освітянської спільноти значення європейської ідентичності та цінностей, а також значення системи колективної безпеки, яку забезпечує членство в НАТО.

З метою нашого дослідження було визначення особливостей взаємодії спільнотних ідентичностей у сфері освіти в умовах російсько-української війни. Відповідно фокус уваги було спрямовано на виявлення цих особливостей та зміни ставлення до освіти під впливом війни як ефектів взаємодії спільнотних ідентичностей.

Зміни ставлення до освіти в умовах широкомасштабної російської воєнної агресії та під її впливом фіксувалися нами завдяки аналізу відповідей респондентів на такі твердження анкети:

– *твердження щодо себе* – заклади освіти під час війни допомогли моїй громаді згуртуватися; значущість освіти за цей рік для мене зросла;

життєвий досвід, здобутий у цей час, допомагає мені у моїй професійній діяльності; у мене посилилось бажання вивчати щось нове.

– твердження *щодо свого оточення*: під час війни заклади освіти допомогли іншим громадам згуртуватися; для мого оточення значущість освіти зросла; життєвий досвід, здобутий у цей час, допомагає моїм колегам у професійній діяльності; у мого оточення посилилось бажання вивчати щось нове.

Респондентам пропонувалося визначити ступінь згоди, обравши один із варіантів відповідей за 5-бальною шкалою Лайкерта (абсолютно не погоджуюсь, скоріше не погоджуюсь, важко сказати, скоріше погоджуюсь, повністю погоджуюсь) щодо наведених тверджень відносно себе та свого оточення.

Середньогруповий розподіл показників щодо зміни ставлення до освіти представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Середньогрупові показники зміни ставлення до освіти під час війни

Зміни ставлення до освіти у внутрішньому особистісному контексті (відносно себе)	Заклади освіти під час війни допомогли моїй громаді згуртуватися	Значущість освіти за цей рік для мене зросла	Життєвий досвід, здобутий у цей час, допомагає мені у моїй професійній діяльності	У мене посилилось бажання вивчати щось нове
N/Valid	1294	1294	1294	1294
Mean (сер.) (мін. - 1; мах. – 5 балів)	4,12	4,31	4,36	4,30
Зміни ставлення до освіти на міжособовому рівні (відносно найближчого оточення)	Під час війни заклади освіти допомагають іншим громадам згуртуватися	Для мого оточення значущість освіти зросла	Життєвий досвід, здобутий у цей час, допомагає моїм колегам у професійній діяльності	У мого оточення посилилось бажання вивчати щось нове
N/Valid	1294	1294	1294	1294
Mean (сер.) (мін. - 1; мах. – 5 балів)	4,13	4,05	4,17	3,97

Як свідчать середньогрупові показники оцінки зміни ставлення до освіти, і щодо себе, і щодо найближчого оточення, всі вони знаходяться в діапазоні високих значень.

Відповідаючи на ці запитання, 76% освітян погодилися, що під час війни заклади освіти допомогли їхній громаді згуртуватися; 81,8% осіб – зазначили, що значущість освіти за цей рік для них зросла; у 83,5%

респондентів посилилось бажання вивчати щось нове, а 85,4% опитаних підтвердили, що життєвий досвід, здобутий під час війни, допомагає у їхній професійній діяльності.

Оцінка цих тверджень щодо оточення показала, що 76% досліджуваних вважають, що під час війни заклади освіти допомагають іншим громадам згуртуватися; 71% вважають, що значущість освіти для їхнього оточення за цей рік також зросла; 67,7% вважають, що у їхнього оточення посилилось бажання вивчати щось нове і 76,5% респондентів вважають також, що життєвий досвід, здобутий у цей час, допомагає їхнім колегам у професійній діяльності.

Отримані результати щодо зміни ставлення до освіти внаслідок війни свідчать про зростання у представників педагогічної спільноти розуміння важливості опрацювання досвіду отриманого в умовах війни, його використання в своїй професійній діяльності, про зростання запиту на нові знання та необхідність їх набуття, а також важливості освіти та ролі закладів освіти у згуртуванні громад в умовах війни, що посилює розуміння того, що шлях до згуртування та впровадження цінностей пролягає через освіту.

Аналіз відмінностей в оцінці зміни ставлення до освіти представників педагогічної спільноти з низьким і високим рівнем прояву різних спільнотних ідентичностей було здійснено за допомогою критерія Мана-Уїтні.

Результати порівняльного аналізу засвідчили, що статистично значущі відмінності в оцінці зростання значущості освіти з початку повномасштабної агресії та в оцінці допомоги закладів освіти у згуртуванні громади проявилися серед респондентів з високим і низьким рівнем місцевої ($p \leq 0,001$), територіальної ($p \leq 0,0001$), регіональної ($p \leq 0,0001$), релігійної ($p \leq 0,0001$), професійної ($p \leq 0,001$), східнослов'янської ($p \leq 0,0001$) та європейської ($p \leq 0,0001$) ідентичностей. Так, особи з високим рівнем прояву цих ідентичностей вище оцінюють значущість освіти та допомогу закладів освіти у згуртуванні громади, порівняно з тими, у кого зазначені ідентичності не настільки проявлені.

Також простежується статистично значущі відмінності в оцінці допомоги в професійній діяльності життєвого досвіду, здобутого під час війни та посиленні бажання здобувати нові знання в осіб з високим і низьким рівнем прояву територіальної ($p \leq 0,0001$), професійної ($p \leq 0,001$), релігійної ($p \leq 0,001$), східнослов'янської ($p \leq 0,001$) та європейської ($p \leq 0,01$) ідентичностей. Так, особи з високим рівнем прояву цих ідентичностей вище оцінюють значущість здобутого досвіду та його використання в професійній діяльності, а їх бажання вивчати щось нове є більш вираженим порівняно з тими, хто не має настільки виражений прояв зазначених ідентичностей.

Для виявлення особливостей взаємодії спільнотних ідентичностей у сфері освіти та ефектів такої взаємодії було застосовано множинний регресійний аналіз для залежних змінних (ставлення до освіти) щоб виявити серед досліджуваних спільнотних ідентичностей ті предиктори, що значуще впливають на залежні змінні.

Встановлення *значущої взаємодії між* виявленими предикторами в їхньому впливі на залежну змінну – ставлення до освіти, здійснювалося за допомогою багатфакторного дисперсійного аналізу.

В результаті регресійного аналізу для залежних змінних щодо ставлення до освіти – *заклади освіти допомогли моїй громаді згуртуватися; зростання значущості освіти; посилення бажання вивчати щось нове* виявились чотири значущі предиктори: *професійна, територіальна, східнослов'янська та радянська ідентичності*, які було включено в багатфакторний дисперсійний аналіз.

За результатами багатфакторного дисперсійного аналізу виявлено значущу взаємодію між *професійною, територіальною, східнослов'янською та радянською ідентичностями* в їх впливі на залежну змінну – зростання значущості освіти ($p \leq 0,01$) та встановлено, що зростання усвідомлення значущості освіти є ефектом взаємодії високого рівня професійної, територіальної, східнослов'янської ідентичностей та низького рівня радянської ідентичності в умовах війни.

Також зафіксовано значущу взаємодію між *професійною, територіальною, східнослов'янською та радянською ідентичностями* в їх впливі на залежні змінні – «заклади освіти допомогли моїй громаді згуртуватися» ($p \leq 0,01$) та «посилення бажання вивчати щось нове» ($p \leq 0,01$). Отже усвідомлення ролі закладів освіти в згуртуванні громад в умовах війни та спонукання здобувати нові знання також постали ефектом взаємодії високого рівня професійної, територіальної, східнослов'янської ідентичностей та низького рівня радянської ідентичності.

В результаті регресійного аналізу для залежної змінної – «життєвий досвід, здобутий у цей час, допомагає мені у моїй професійній діяльності» виявлено два значущі предиктори – *професійна і територіальна ідентичності*.

За результатами двофакторного дисперсійного аналізу зафіксовано значущу взаємодію між *професійною і територіальною ідентичностями* в їх впливі на зазначену залежну змінну ($p \leq 0,01$), що дає підстави говорити, що ефектом взаємодії високого рівня професійної та територіальної ідентичності є усвідомлення важливості життєвого досвіду, здобутого під час війни та його використання в професійній діяльності.

Також в результаті зазначених статистичних процедур було виявлено значущу взаємодію громадянської та європейської ідентичностей в їх впливі на такі залежні змінні, як «посилення бажання вивчати щось нове» ($p \leq 0,001$), «життєвий досвід, здобутий у цей час, допомагає мені у моїй професійній діяльності» ($p \leq 0,001$) та зростання значущості освіти ($p \leq 0,001$). Таким чином зростання усвідомлення значущості освіти та важливості життєвого досвіду, здобутого під час війни і здатності його використання в професійній діяльності виявилось ефектом взаємодії високого рівня громадянської та європейської ідентичностей.

Висновки. У напруженому, нестабільному та динамічно змінюваному сучасному світі, особливо в умовах війни, ідентичності змінюються, трансформуються, і ця динаміка забезпечується взаємодією різних

ідентичностей як на рівні особи, так і на спільнотному рівні. Внаслідок повномасштабної війни з Росією Україна зазнає глибинних трансформацій масової свідомості. Українці опановують себе не лише як люди, що здатні чинити опір зовнішньому вторгненню, але й як спільнота, яка переосмислює сама себе, свою колективну ідентичність.

Здійснений аналіз особливостей прояву та взаємодії спільнотних ідентичностей в умовах війни, розв'язаної РФ проти України та ефектів цієї взаємодії у сфері освіти, дозволяє зазначити, що з початку повномасштабної агресії Росії проти України відбувається укріплення національної і громадянської ідентичностей та зміна самого значення належності до української нації, що виявляється у посиленні відчуження від радянської ідентичності та від Росії, як країни агресора.

Зафіксовані тенденції зміни ставлення до освіти внаслідок війни свідчать про важливість освіти у житті як особи, так і громади, про зростання запиту на нові знання, про важливість усвідомлення досвіду, здобутого в умовах війни, про важливість освіти та ролі закладів освіти у згуртуванні громад в умовах війни. Це дозволяє говорити про посилення усвідомлення того, що шлях до згуртованості та утвердження й розвитку громадянської, національної і проєвропейської ідентичностей, які виступають основою національної безпеки в умовах російської агресії проти України, пролягає через освіту, а також наголосити на ключову роль *освітянської спільноти* у цьому процесі, як носія цінностей, закладених в українську освіту.

Література:

1. Бистрицький, Є. Народження чужого з ідентичності спільноти. *Ideology and politics journal*, 2020. 2 (16), 42-61.
2. Рафальський, О. (Кер.) Калакура, Я. (Ред.) Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. Монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2022. 688 с.
3. Bauman, Z. Migration and Identities in the Globalized World. *Philosophy Social Criticism*, 2011. 37(4). 425-435.
4. Vaara, E., Tienari, J., & Kovesnikov, A. From cultural differences to identity politics: A critical discursive approach to national identity in multinational corporations. *Journal of Management Studies*. 2021. 58 (8). 2052-2081.
5. Sterbling, A. Collective Identities. In Edited by W. Merkel, R. Kollmorgen, & H.-J. Wagoner, *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*. Oxford University Press, 2019. 416–420. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198829911.003.0037>
6. Fukuyama, F. Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition. London: Profile Books. 2018. 218 с.
7. Кухарук, О. Ю. Соціально-психологічні особливості етнічної ідентичності представників різних етномовних груп українського студентства. дис...канд. психол. н.: 19.00.05. Ін-т соціал. та політ. психології НАПН України. Київ. 2020. 202 с.
8. Петровська, І. . Трирівнева структура громадянської ідентичності особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 2020. 46 (49). 131-138.
9. Lewicka, M. & Iwańczak, B. Uncompleted identity and its consequences: compensations and synergies in Ukrainian identifications. *Eurasian Geography and Economics*. 2018. 59 (3-4), 496-528.

10. Stets J. E. & Burke P. J. Identity theory and social identity theory. *Social Psychology Quarterly*. 2020. 63(3). 224–237.
11. Коробка, Л. М. Види спільнотних ідентичностей: проблеми трансформації та взаємодії в умовах війни. *Проблеми політичної психології. НАПН України, Ін-т соціал. та політ. психології*. 2023. 13 (27). С. 86-97.

References:

1. Bystrytskyi, Y. (2020). Narodzhennya chuzhoho z identychnosti spil'noty [The birth of the stranger from the identity of the community]. *Ideoloho-politychnyy zhurnal – Ideology and politics journal*. 2 (16), 42-61. (in Ukrainian).
2. Rafal's'kyy, O. (Ker.) Kalakura, YA. (Red.) (2022). *Tsyvilizatsiyna identychnist' ukrayinstva: istoriya i suchasnist'*. Monohrafiya [Civilizational identity of Ukrainians: history and modernity. Monograph.]. Kyiv: IPIEND named after I. F. Kuras NAS of Ukraine. (in Ukrainian)
3. Bauman, Z. (2011). Migration and Identities in the Globalized World. *Philosophy Social Criticism*. 37(4), 425-435. (in English)
4. Vaara, E., Tienari, J. & Kovesnikov, A. (2021). From cultural differences to identity politics: A critical discursive approach to national identity in multinational corporations. *Journal of Management Studies*. 58 (8). 2052-2081. (in English)
5. Sterbling, A. (2019). Collective Identities. In Edited by W. Merkel, R. Kollmorgen, & H.-J. Wagerer, *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*. Oxford University Press, pp. 416–420. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198829911.003.0037> (in English)
6. Fukuyama, F. (2018). *Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition*. London: Profile Books. (in English)
7. Kukharuk, O. Yu. (2020). Sotsial'no-psykholohichni osoblyvosti etnichnoyi identychnosti predstavnykiv riznykh etnomovnykh hrup ukrayins'koho student'stva [Socio-psychological features of ethnic identity of representatives of different ethno-linguistic groups of Ukrainian students]. *dys.... kand. psykhol. n.: 19.00.05. – diss.... Ph.D. psychol. Ciencias: 19.00.05. Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine*. Kyiv. (in Ukrainian)
8. Petrovs'ka, I. (2020). Tryrivneva struktura hromadyans'koyi identychnosti osobystosti [The three-level structure of a person's civic identity]. *Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi – Scientific studies in social and political psychology*. 46 (49), 131-138. (in Ukrainian)
9. Lewicka, M. & Iwańczak, B. (2018). Uncompleted identity and its consequences: compensations and synergies in Ukrainian identifications. *Eurasian Geography and Economics*. 59 (3-4), 496-528. (in English)
10. Stets, J. E. & Burke, P. J. (2020). Identity theory and social identity theory. *Social Psychology Quarterly*. 63(3). 224–237. (in English)
11. Korobka, L. M. (2023). Vydy spil'notnykh identychnostey: problemy transformatsiyi ta vzayemodiyi v umovakh viyny [Types of communal identities: problems of transformation and interaction in conditions of war.]. *Problemy politychnoyi psykholohiyi. NAPN Ukrayiny, In-t sotsial. ta polit. psykholohiyi. – Problems of political psychology. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Social Sciences. and flight psychology*. 2023. 13 (27). 86-97. (in Ukrainian)